

ANQUETIL DU PERRON
AVESTASTUDIETS PIONÉR OG HANS DANSKE EFTERFØLGERE

AF

POVL MEISNER

Jeg fandt i Bombay en betydelig Dæl Parser (Ilddyrkere) og ved Efter-spørgelse, samt utrolig Anstrængelse fik jeg tilsidst en mageløs Samling af zendiske og pehlviske Håndskrifter i Besiddelse, hvoraf det vil være let at opdage den tabte Kundskab om disse tvende gamle parsiske Sprog . . .“.¹⁾ Dette er Rasmus Rasks egen karakteristik af den samling iranske håndskrifter, som han i maj 1823 hjembragte fra Indien, og som gjorde København til internationalt centrum for Avesta-forskningen. Rasks håndskrifter gik til Københavns Universitetsbibliotek, hvorfra de o. 1950 overførtes til Det kongelige Biblioteks orientalske afdeling. I et senere brev skriver Rask om håndskriftsamlingens betydning for arbejdet med de to iranske sprog, der „ere skjulte i det tykkeste Mørke, som hviler over noget virkelig tilværende Skriftsprog i Verden, og udgøre desuden et eller to af de allerbetydeligste Led i den hele Kæde af Tunge-mål, som tales af den Rase eller Menneskeæt, hvortil vi selv henhøre“.²⁾

Da Rask i 1820 skrev således fra Indien, havde et indledende arbejde med at sprede dette mørke – på grundlag af originale kilder – allerede stået på i næsten 50 år. De allerførste afgørende skridt hertil var taget endnu 25 år tidligere, i 1754, af en ung franskmand, Anquetil du Perron. Med ham begynder den europæiske Avesta-forsknings historie.

En mørk novembermorgen 1754 i Paris indledtes et af kulturhistoriens eventyrligste enkeltmandsføretagender på opdagelsesrejsernes område. En afdeling franske kolonisoldater startede den 7. november en ti-dages march fra den franske hovedstad til havnebyen Lorient på Bretagnes sydside. Herfra skulle de sejles til Indien. I den brogede skare af kolonisoldater marcherede den 23-årige elev fra École des langues orientales i Paris, ABRAHAM-HYACINTHE ANQUETIL DU PERRON (1731-1805), en vordende opdagelsesrejsende på vej ud for at genfinde en gammel kultur

og om muligt redde dens sidste monumenter for forskningen og fædrelandet. Målet for rejsen var parser-menigheden i byen Surat i det nordvestlige hjørne af Indien. Her i egnene omkring Bombay havde perserne i tiden efter muhammedanernes fremstød i Iran fundet et tilflugtsted hos de tolerante hinduer. Disse indvandrede persere tilhørte Zarathustrareligionen, statsreligion i det Sassanidernes rige, som muhammedanerne løb over ende 651 e.v.t. Hos deres efterkommere, parserne, havde man længe vidst, at der var mulighed for at finde de ældste kilder til viden om før-islamisk kultur i Iran.

Interessen for Zarathustra og det gamle Iran var særdeles levende i Europa, hvor værker om iranerne og deres kultur kom frem både i det 16. og i det 17. århundrede. Ingen af dem byggede imidlertid på iranske kilder, men på fx græske og romerske forfattere. Allerede før 1700 havde italienske, engelske og franske rejsende mødt Zarathustras tilhængere i Persien og Indien. Håndskrifter var 1633 og 1723 blevet bragt til England til Bodleian Library i Oxford, men ingen formåede at læse deres sprog, som da havde været dødt i henved 2000 år.

I antiken og i de af den prægede forestillinger havde i århundredernes løb dannet sig et billede af denne Zarathustra som en østens vismand, en filosof, en tidlig Platon. Formodninger om hvad man yderligere måtte kunne øse af visdomsskatte, om man nåede frem til de originale kilder, Zarathustra-religionens egne urgamle hellige skrifter, var støt voksende.

Den endelige beslutning om sin eventyrlige færd traf den unge Anquetil straks efter at han i Paris havde haft lejlighed til at se en kalke af Oxford-bibliotekets håndskrift. Utålmodigt tog han fat på at realisere sin plan: at hjembringe og oversætte zarathustriernes hellige skrifter, Avesta. Opfyldelsen af et løfte om statsstøtte til forehavendet kunne han ikke afvente og så da ingen anden udvej for at komme til Indien end at lade sig hverve som kolonisoldat. Før han forlod Frankrigs jord nåede han dog at få meddelelse om, at man fritog ham for soldatertjenesten og lovede ham yderligere økonomisk støtte. Levende nåede han Indien i august 1755. Adskillige af hans medrejsende og af skibsbesætningen var døde undervejs af sørejsens strabadser. Endnu mere forunderligt synes det, når man følger hans egen beretning, at han på kun tre år nåede fra det sydlige Indien til sin rejses egentlige mål, Surat i det nordlige. Snart som rytter, snart som fodgænger og nu og da som svømmer bevægede han sig mod målet, i reglen ledsaget af et par indfødte hjælpere, som han ofte var ved at rejse livet af. Under træer eller under vindfang foran huse med en oksehud som underlag og ved en snor forbundet med sin hest, at ingen skulle stjæle den mens han sov, overnattede han i lands-

byerne. For det meste rejste han incognito, forklædt som „morian“ af hensyn til fjendtligsindede indfødte og ikke mindre af hensyn til englænderne, som midt under hans rejse kom i krig med Frankrig. Han havde ikke tid til krigsfangenskab.

Men det er ikke udelukkende de daglige farer og strabadsernes overvældende karakter som gør, at man næppe begriber, at hans forehavende lykkedes. Ikke mindre overvældende virker beskrivelserne af hvad han har set og mærket sig, udforsket og nedskrevet på sin vej. Topografi, vegetation, arkitektur, klædedragt, levevis, lokalhistorie er blot nogle af de emner han behandler. Hertil kommer, at han lærte sig ny-persisk undervejs, det sprog, som skulle formidle kontakten med parserne, når han nåede Surat.

I den første tid i Surat syntes det ikke at skulle gå Anquetil meget bedre end nogle af hans forgængere, som havde forsøgt at erhverve håndskrifter. Parsernes uvillighed til at indlade sig på handel formindskedes ikke af den omstændighed, at franskmændenes stilling var svækket, og at Anquetils forhold til den franske repræsentation iøvrigt var køligt. Noget hjalp det, da han på tværs af aktuelle politiske skillelinjer blev taget under beskyttelse af englænderne i en kritisk situation, som krævede udlændingenes sammenhold overfor en truende holdning fra de indfødtes side. Han havde da opnået kontakt med to parser-præster, som indvilligede i at undervise ham i Avestas sprog. Da han endelig havde fået en afskrift af et Avesta-fragment, og der nu syntes at være kommet rigtig gang i hans arbejde, blev lærerne imidlertid nervøse over hans hurtige fremgang. Det var tydeligt, at den almindelige europæiske interesse for håndskrifter havde vakt parsernes økonomiske sans. Dels var de nu ikke interesserede i elevens alt for hurtige fremgang, da der så meget snarere kunne ses en ende på lærepengene, dels opstod der en påfaldende knaphed på håndskrifter. Men Anquetil har været en god taktiker tillige. Med en udvidelse af præstebekendtskabskredsen fulgte mulighed for at spille på religiøse partimodsætninger, og da det derved lykkedes ham at få hele tre afskrifter af samme fragment, blev han i stand til overfor de enkelte lærere at vise på hvilke punkter de faktisk havde forsøgt at narre ham. Det medførte en gavnlig balance i hans forhold til parser-præsterne, som herefter med stigende villighed hjalp ham med manuskripter.

Der fulgte nu lange perioder med uforstyrret arbejde, hvorunder han med sin vanlige utålmodighed kun undte sig et enkelt måltid om dagen. Efter tre års ophold i Surat tiltrådte han 1761 hjemrejsen. Dels stod det ham klart, at hans skatte af håndskrifter, persiske og indiske ordbøger,

botaniske samlinger, oldsager etc. måtte bringes i sikkerhed, dels fremskyndede gentagne sygdomsanfald, bl. a. efterveer af et mordattentat, hans hjemrejse. Første del af Anquetils forskerfærd var afsluttet, og det kan næppe kaldes overdreven beundring – med den franske orientalist, J. Darmesteter – at konstatere, at der i videnskabens historie findes få lige så smukke eksempler på tro, begejstring og uforfærdet mod.³⁾

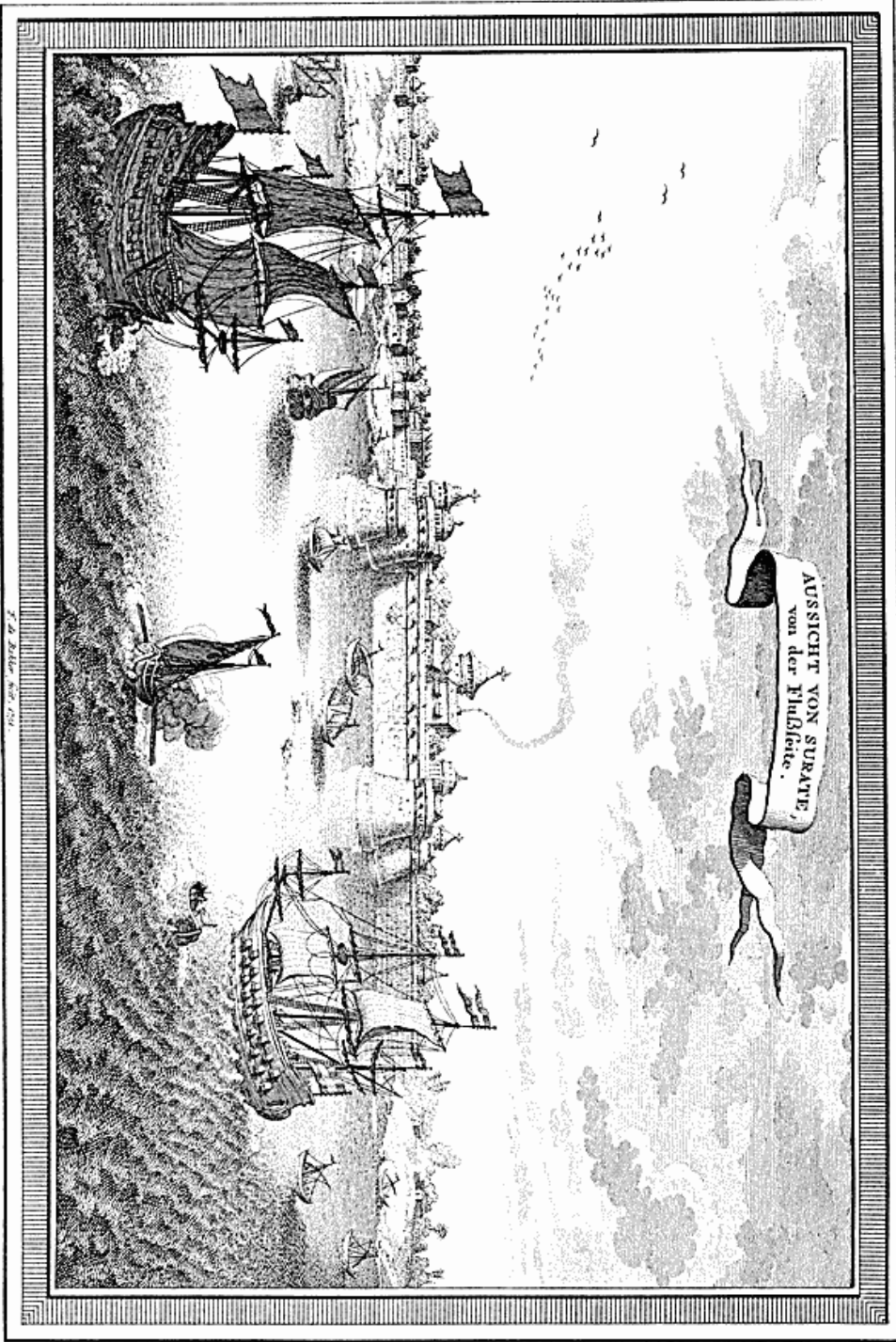
1771 kunne Anquetil du Perron efter 10 års intenst arbejde med sine håndskrifter og det øvrige materiale fra rejsen udgive sin franske oversættelse af Avesta i tre store kvartbind:

Zend-Avesta, ouvrage de Zoroastre, contenant les idées théologiques, physiques & morales de ce législateur, les cérémonies du culte religieux qu'il a établi & plusieurs traits importants relatifs à l'ancienne histoire des Perses. Paris 1771.

Begejstringen over denne nye bedrift forblev ikke længe ublandet. Snart ytrede de som tørstede efter østens visdom deres skuffelse over teksternes indhold, de lange ensformige bønner og formelagtige gentagelser svarede ikke til forventningerne. Voltaire ytrede herom, at man ikke kunne læse mange sider af dette tøjeri, som blev tilskrevet Zarathustra (eller „Zoroaster“, den græske navneform som Voltaire anvender) uden at fatte den dybeste medynk med den menneskelige natur.⁴⁾ Lærere røster hævdede sig i forargelse over Anquetil, som nok var blevet taget ved næsen af parser-præsterne, eller var han måske snarere selv en bedrager? En række Avesta-gloser i Anquetils arbejde mindede jo stærkt om sanskrit og var således åbenbart slet ikke iranske.

Over frugterne af sit arbejde – trods alle mangler og dets karakter af foreløbighed et storværk – måtte Anquetil glæde sig i sin himmel. Endnu adskillige år efter hans død var det skeptikerne som havde overtaget. Det var først Rasmus Rask, som i 1826, 21 år efter Anquetils død rehabiliterede hans arbejde og påviste Avesta-teksternes ægthed. Det skete i det berømte lille skrift „Om Zendsprogets og Zendavestas Ælde og Ægthed“. Han skriver heri: „Aldrig såsnart havde Anquetil du Perron udgivet sin franske Avesta, før den blev angrebet fra alle Sider, jeg vil ikke tale om William Jones Lettre à Monsieur A*** du P***, et Nidskrift fuldt af Gift og Galde og Forfatterens Navn aldeles uværdigt . . .“.⁵⁾ Rask var naturligvis ikke blind for de mangler, som hæftede ved Anquetils arbejde, og han fortsætter: „ . . . men også alvorligere Granskere modsagde dens og Zendsprogets Ægthed. Anquetils Mangel

På modstående side: Surat i midten af 18. årh. Stik af hollænderen F. de Bakker (1736–1765) i *Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und zu Lande . . .*, X, Leipzig 1752. Originalens størrelse 17,8 × 26,3 cm.

J. A. Böhler, del. 1851.

på klassisk især græsk og braminsk Lærdom, og altså Kritik, samt hans tyske Oversætter Kleukers Sværmeri for sin vistnok store og skønne Genstand, blottede ofte disse fortjenstfulde Mænd for Modstandernes Angreb uden at hine Oldskrifter såvidt jeg skønner, derved i ringeste Måde anfægtes“. ⁶⁾ Rask påviste Avesta-sprogets karakter af selvstændigt oldtidssprog beslægtet med sanskrit, yderligere at det måtte være en selvstændig iransk dialekt. Hans egen håndskriftsamling gav ham materialet til analyserne og konklusionerne, som var „udtagne ikke af Anquetils Ordregistre, men af de nøjagtigste og ældste zendiske Håndskrifter, der findes i Verden . . .“ ⁷⁾ – nemlig de håndskrifter Rask havde erhvervet, og som han selv beskriver således: „Den Samling, som Anquetil bragte til Paris kommer ikke i nogen Sammenligning, da han fik ny Kopier, jeg derimod dels de ældste Originaler, som existere, dels de nærmeste til dem i Ælde og Akuratesse, som findes i Indien“. ⁸⁾

Anquetil du Perron tilegnede 1771 sit arbejde de nationer – Frankrig og England – som ejede originale tekster til Zarathustra-religionens bøger. Med Rasks håndskrifterhvervelser overgik æren – og de særlige videnskabelige forpligtelser, som er forbundne hermed – til Danmark.

Det blev da også en anden dansk filolog af internationalt format, Niels Ludvig Westergaard (1815-1878), som yderligere sikrede studiets fundament med den første fuldstændige udgave af Avesta:

Zendavesta | or | The Religious Books of the Zoroastrians | Edited and translated with a Dictionary, Grammar &c | by N. L. Westergaard | Vol. I | The Zend Texts | Copenhagen | Printed by Berling Brothers | Sold by Gyldendal | 1852-54.

For Westergaards editio princeps, som ingen senere udgave har overflødiggjort, udtrykker den anden store hovedudgiver, K. F. Geldner, i forordet til sin udgave (Stuttgart 1895) en uforbeholden beundring og respekt. Geldner fremhæver, at han har påny gennemgået og prøvet Westergaards hele kildemateriale på det mest samvittighedsfulde, og han erklærer derpå, at Westergaards langt vanskeligere opgave: at præstere en første-udgave, er lykkedes på en så beundringsværdig og monstergyldig måde, at der for Geldner – hvis ikke han havde kunnet inddrage helt nyt håndskriftmateriale – ikke havde været stort mere at gøre. Og han føjer hertil, at det nye materiale, som han har kunnet benytte, har sat ham i stand til at forbedre visse enkeltheder i Westergaards tekst, eller „das Richtige, das er zumeist selbst schon getroffen, durch besser Autorität zu sichern“. Sammenfattende karakteriserer Geldner sin egen udgave som „im grossen und ganzen . . . ein verbesserter Neudruck Westergaards“.

Geldners beundring gælder også den typografiske udførelse, idet han selv har benyttet typer nøje svarende til Westergaards udgave, hvis avestiske typer blev skåret under udgiverens opsyn i København med udvalgte håndskrifter som forlæg. En lignende fremgangsmåde havde Westergaard anvendt allerede ved udgivelsen af sit første hovedarbejde, et leksikon over verbalrødder i sanskrit, *Radices linguæ Sanscritæ*, 1840-41. Forlæggeren var her tysk, men trykningen forlangte Westergaard udført i København, hvor det Berlingske Bogtrykkeri anskaffede typer skårne efter Westergaards tegning af stempelskærer E. Bonde.

Sit forord til Avesta-udgaven slutter Westergaard med at udtrykke taknemmelighed overfor „two eminent men, my great teachers Erasmus Rask and Eugène Burnouf“.⁹⁾ Til Rask fik Westergaard vel aldrig noget direkte discipelforhold. Rask døde 1832, året før Westergaard dimitteredes til universitetet fra Borgerdydskolen i København. Men fra sine drengear havde Westergaard beundret Rask, og tidligt havde han sat sig som hovedopgave at arbejde videre i Rasks spor på grundlag af det håndskriftmateriale, persisk og indisk, som han havde bragt til veje. Westergaard selv var så lidt som Rask nogen skrivebords-filolog, også som rejsende i Indien og Persien udviste han en forbløffende fysisk udholdenhed og, ligesom Rask, en næsten total hensynsløshed overfor eget helbred.¹⁰⁾ 1841-42 opholdt han sig i Bombay, 1843 i Persien, hvor han, foruden kileskriftstudier i Persepolis og Nasksh-i-Rustam, søgte byerne Yezd og Kerman, der ifølge parser-traditionen i Bombay var de steder, hvorfra afskrifter af de hellige zarathustriske bøger stammede, og hvor det også lykkedes ham at erhverve håndskrifter, som blev et betydningsfuldt supplement til Rask-samlingen.

Westergaards „Vol. I“ var selve tekstudgaven. Titelbladets løfter om en oversættelse, en ordbog og en grammatik lykkedes det ham aldrig at indfri. „Havde han nået det“ skriver Edv. Lehmann i 1899 „var vi nu et stykke videre end vi er, hans muskuløse sprogbehandling vilde have løftet manganen byrde, som andre har forslæbt sig på“.¹¹⁾ Og Westergaards efterfølger som professor i indisk-orientalsk filologi havde ikke Avesta som speciale. Efterfølgeren, V. Fausbøll (1821-1908) var, ligesom Westergaard, tidligt inspireret af Rasks arbejder og af de indiske håndskrifter, som han havde hjembragt til Kgl. Bibl. Det var studiet af de buddhistiske pali-håndskrifter, som bragte Fausbøll internationalt videnskabeligt ry. Avestafilologien i snævrere forstand kom i henvend en menneskealder til at vente. Først i 1919 fik Københavns Universitet en lærestol specielt for iransk filologi.

Men det banebrydende sprogvidenskabelige arbejde afsatte herhjem-

me, som overalt i det 19. århundredes internationale videnskabelige udvikling, ny frugt og det i direkte forlængelse af det rent filologiske arbejde med vore håndskriftskatte. Det var i det 19. århundrede at indologi, iranologi, ægyptologi og assyriologi blomstrede op og medførte først den sammenlignende sprogvidenskab og siden, eftersom de nye litterære kilder overvejende var af religiøst indhold, bidrog disse filologier til den nye religionsvidenskabs udvikling og selvstændiggørelse, som henimod århundredets slutning yderligere stimuleredes af den nye etnologi og af evolutionismens opdagelser og teorier.

I Danmark blev det Edvard Lehmann (1862-1930), der indførte religionshistorie som fag ved Københavns Universitet, og det var Avestastudier, som førte ham til religionshistorien. Lehmann studerede oprindeligt teologi og læste samtidig filosofi hos K. Kroman. Efter teologisk embedseksamen, 1886, ernærede han sig ved undervisning og begyndte samtidig på religionshistoriske studier. Årene 1892-96 tilbragte han ved europæiske universiteter for at skaffe sig baggrund for arbejdet med ikke-kristne religioner, d.v.s. for at blive indviet i de store filologier. I Berlin studerede han hos Geldner, af Lehmann karakteriseret således: „Hans skarpe realitetssans, hans trang til at få mening i tingene og hans gennemlevelse af Avesta-teksterne har gjort ham til en stor lærer . . . som man oplever bedst ved hans kateder.“ Frem for andre samtidige iranister står Geldner „midt i Avestas virkelighed og behersker dens tankegang til alle sider“. ¹²⁾

I Holland mødte Lehmann nogle af de første indehavere af professorater i det nu selvstændige universitetsfag: religionshistorie, C. P. Tiele og Chantepie de la Saussaye, sidstnævnte var grundlæggeren af det store standardværk *Lehrbuch der Religionsgeschichte*, 1. udg. Freiburg i/B, 1887, til hvis 2. udg. smst. 1897 Edv. Lehmann skrev kapitlerne om græsk, indisk og persisk religion, og af hvis fjerde og „vollständig neubearbeitete Auflage“, Tübingen 1924-25, Edv. Lehmann selv – sammen med Göttingen-professoren Alfred Bertholet – stod som udgiver. Samme år udgav han med nordiske fagfæller som medarbejdere *Illustreret Religionshistorie*, Kbh. 1924. ¹³⁾

Den første frugt af Edv. Lehmanns Avesta-studier var hans disputats „Om forholdet mellem religion og kultur i Avesta“, Kbh. 1886. Han brugte straks sin dermed erhvervede jus docendi til som privatdocent at forelæse ved Københavns Universitet de følgende fire år, indtil han 1900 fik ansættelse som docent i religionshistorie, der hermed var indført som selvstændigt universitetsfag. Det var denne ansættelse Vilh. Grønbech karakteriserede som en „Danaergave til en videnskabsmand,

den blev nemlig givet under den forudsætning, at en mand i moden alder for 1500 kr. om året kunde gøre fuld universitetsgerning samt drive videnskabelige studier indenfor sit fag¹⁴⁾

Følgelig måtte familieforsørgeren Lehmann ad andre veje, bl. a. ved en omfattende foredragsvirksomhed, sikre sig det materielle grundlag for sig og sine og for sit videnskabelige arbejde. Begge dele lykkedes. 1899-1902 udkom hans tobinds værk: „Zarathustra. En bog om persernes gamle tro“, hvori han i forordet til andet bind allerede afskriver sin disputats, „det lille ungdomsskrift“, der nu må „betragtes som værende ude af sagaen“. Yderligere fulgte nu bøger og afhandlinger om almene religionshistoriske emner bl. a. „Mystik i hedenskab og kristendom“, Kbh. 1904, ny udgave 1921, snart oversat til tysk, hollandsk og engelsk. „Buddha, hans lære og dens gærning“, Kbh. 1907, tysk udgave, Tübingen 1911, og et par store tyske afhandlinger: „Die Anfänge der Religion und die Religion der primitiven Völker“ (i Kultur der Gegenwart, Berlin & Lpz. 1906), og „Erscheinungswelt der Religion“ (i Die Religion in Geschichte und Gegenwart, II, Tübingen 1910). Således nåede Lehmann indenfor et tiår at manifestere sig fagligt i en sådan grad, at han i 1910 blev kaldet til et professorat i Berlin i religionshistorie og religionsfilosofi, endnu en gang på en pionerpost, det var den første lærestol i sin art i Tyskland. Han følte sig imidlertid aldrig hjemme i Berlin og modtog derfor allerede tre år senere i oktober 1913 en ny kaldelse, igen til en nyoprettet lærestol, nu ved universitetet i Lund som professor i „Teologisk encyklopedi och teologiska prenotioner“, hvilken lidt dunkle betegnelse dækkede væsentligst disciplinerne religionshistorie og religionsfilosofi. Betegnelsen antyder tillige religionshistoriens endnu da noget diffuse stilling.¹⁵⁾ Diskussionen i Lund-Universitetets teologiske fakultet, hvorunder lærestolen først placeredes, afspejler fagets emanciperingsvanskeligheder, men lader til gengæld ingen tvivl tilbage om hvorledes man bedømte Edv. Lehmann, som på forhånd var udset til at beklæde det nye embede: „I prof. Lehmann . . . skall fakulteten åt sig förvärfva en lika framstående religionshistorisk forskare som betydande föreläsare, hvilken såsom sådan icke blott blir en prydnad för universitetet utan helt säkert äfven kommer att utöfva ett fördelaktigt inflytande på den fakulteten åliggande prästutbildning . . .“¹⁶⁾

I Lund virkede Edv. Lehmann til sin afsked 1927. Sine sidste tre år til sin død i 1930 boede han i Danmark. Fra sine Avestastudier førtes han videre over i den almindelige religionshistorie vel bl. a. drevet af „trangen til at samle en mangfoldighed under store ledende synspunkter og glæden ved at drage linjer frem af et tilsyneladende kaotisk stof . . .

hans manddomsgerning faldt i en tid, da religionshistorien skulde udbygges til disciplin, og Lehmann har her gjort et stort og betydningsfuldt arbejde for sin videnskabs trivsel som organisator og vejbygger“. Således skrev Vilh. Grønbech i nekrologen over Edv. Lehmann i Københavns Universitets Festskrift, november 1930.

Men inden Lehmanns arbejde havde ført ham udover iranistiken – og ud over Danmarks grænser – havde han blandt sine Avesta-studenter haft Arthur Christensen (1875-1945). Optaget af orientalske sprog og kulturer havde Arthur Christensen været fra sin tidligste ungdom, og tidligt omsattes denne optagethed i målbevidst forskning. Da han 1893 begyndte sin universitetsuddannelse var det ganske vist i fagene fransk, historie og latin, men udover disse fag læste han arabisk hos A. F. van Mehren, sanskrit hos V. Fausbøll, tyrkisk hos Johs. Østrup og avestisk hos Edvard Lehmann. Sin embedseksamen tog han i 1900 og erhvervede tre år senere doktorgraden på en afhandling om den persiske digter Omar Khajjâm. Allerede efter et års forløb kom denne afhandling på fransk i forøget udgave.

Ligesom Lehmann begyndte Arthur Christensen straks efter sin disputats at forelæse som privatdocent ved Københavns Universitet, der hermed for første gang kunne byde på en helt tidssvarende undervisning i iransk filologi – det var i 1903, og der skulle hengå endnu 16 år før det lykkedes at skaffe bevillinger til en lærestol i faget. Den fik universitetet i 1919 som et ekstraordinært professorat til Arthur Christensen. Ønsket om denne lærestol var særdeles velmotiveret med universitetsbibliotekets iranske håndskrifter, som fra Rasks og Westergaards dage havde givet København såvel pligt som mulighed for at blive et centrum for iranske studier. Arthur Christensen havde selv inden sin professorudnævnelse bidraget til forøgelsen af det persiske håndskriftmateriale. Fra en rejse til Persien i 1914 hjembragte han til Kgl. Bibl. 56 håndskrifter indkøbt for en bevilling fra Carlsbergfondet, samt til Universitetsbiblioteket ca. 200 håndskrifter og litografiske tryk.¹⁷⁾

Arthur Christensens særlige forskningsområde blev den iranske middelalder, men også til Avesta-studiets genoplivelse bidrog han betydeligt med nye forskningsresultater. I 1926 tog han i en afhandling „*Quelques notices sur les plus anciennes périodes du Zoroastrisme*“, (Acta Orientalia, IV Kbh.), spørgsmålet om Zarathustras levetid og hjemegn op til undersøgelse. I „*Études sur le Zoroastrisme de la Perse antique*“, 1928, analyserede og nydaterede han dele af Avesta-teksterne, yast'erne, som indtil da ansås for yngre end Zarathustra. Han viste nu at de ældste af disse hymner måtte stamme fra en tid forud for Zarathustras virksom-

hed. Herefter måtte store dele af den såkaldte „yngre Avesta“ omvurderes og vejen til ny religionshistorisk indsigt i zarathustrismens udvikling var dermed banet. I afhandlingen 1926 godtgjorde han at Zarathustra måtte have virket i det østlige Iran, mens den senere iranske tradition af religionspolitiske grunde havde henlagt hans virksomhed til Medien i det vestlige. Hans her fremlagte synspunkter, af senere fagfæller karakteriserede som grundlæggende, var nogle af de første skridt til det siden stadigt intensiverede arbejde med at vinde indsigt i Zarathustra-religionens tidligste stadium.

Arthur Christensens persiske studier dækkede vide områder, for det var det Persien, „der gennem Aartusinder har spillet en Rolle i Verdenskulturen“, som stod hans hjerte nær, og som han derfor måtte studere fra så mange sider som muligt: den strengt filologiske, den alment historiske (herunder også den aktuelt politiske side), den litteratur-, religions- og sagnhistoriske – fra alle disse sider studerede han det folk, „som har haft sine Kulturforbindelser i Øst og Vest, har modtaget fra begge Sider og givet til begge Sider, har indsmeltet fremmede Kulturelementer i sit eget Væsen og fra Tid til anden virket befrugtende på andre Kultureer, også europæiske“. Dette og ovenstående korte citat er fra forordet til bogen „Det gamle og det nye Persien“, Kbh. 1930. Meget karakteristisk er bogen udgivet af Udvalget for Folkeoplysningens Fremme. Den travle forsker på et eksklusivt område meddelte sig gerne og ubesværet om faglige emner også til andre end fagfæller. 1920 kom hans oversættelse „Omar Khajjâms Epigramdigte“, og 1923 hans „Avesta. Zarathustriernes hellige Skrifter i Udtog“. Disse og adskillige flere bøger og artikler for ikke-fagfolk blev til ind imellem de strengt faglige arbejder. På opfordring skrev Arthur Christensen afsnittet „Die Iranier“ til *Handbuch der Altertumswissenschaft*, München 1933, og om Sassanide-tiden til *The Cambridge Ancient History*, XII, 1939. På hans initiativ og under hans redaktion påbegyndtes den store faksimileudgave af vore vigtigste iranske håndskrifter: *Codices Avestici et Pahlavici Bibliothecæ Universitatis Hafniensis*, I-XII, 1931-1944.

Bidragene til festskriftet „Øst og Vest“, som Arthur Christensen modtog til sin 70-årsdag 9. januar 1945 – knapt tre måneder før sin død 31. marts 1945 – skrevet af nordiske orientaler og folkeminddeforskere afspejler hans faglige spændvidde, og skriftets tabula gratulatoria hans mange kontakter til samtidens almindelige danske kulturliv.

Blandt Arthur Christensen-festskriftets bidragydere var også hans senere efterfølger som professor i iransk filologi ved Københavns Universitet, Kaj Barr (1896-1970), som selv, i 1966 til sin 70-årsdag modtog et

festskrift, hvis bidrag fra Skandinavien, Europa (vest- og øst-), USA og Indien viser Barrs placering i international forskning.

Den klassiske eller den orientalske – hvilken af de to filologier som skulle blive Barrs hovedområde afklaredes vistnok først i årene 1927-30, da han i hvert af disse år tilbragte nogle måneder i Göttingen hos den tyske iranist F. C. Andreas.¹⁸⁾ Barr tog magisterkonferens i klassisk filologi 1925, men allerede under forberedelsen hertil var han begyndt at studere orientalske sprog og alm. sprogvidenskab. Som klassisk filolog stod han A. B. Drachmann nær, i den alm. sprogvidenskab var han elev af Holger Pedersen og som iranist af Arthur Christensen og F. C. Andreas. Hans beherskelse af de gamle og nyere iranske sprog og dialekter plus en række andre orientalske sprog, som måtte forudsættes kendte for den der vil studere iransk sprogudvikling, samt hans almindelige sprogvidenskabelige indsigt blev af nærmest legendariske dimensioner.

Fra omkring 1945 blev det i stigende grad Avesta-studier som optog Kaj Barr, og nu ikke alene den specifikt filologiske side, men i voksende omfang også den religionshistoriske. Afhandlingen „Principia Zarathustriaca“¹⁹⁾ fra 1945 er den svært udrustede filologs første forsøg på at anvende sine sproglige redskaber til et religionshistorisk formål: at nå til den bedst mulige forståelse af nogle religiøse hovedbegreber i Avestateksterne. Karakteristisk for Barrs knappe og koncise fremstilling er dette arbejde, som på yderst inspirerende måde demonstrerer den filologisk-historiske metodes muligheder for gennem det tålmodige, minutøse arbejde med sproglige detaljer at give en fremstilling både dybde og vidde.

Barrs „Avesta“, Kbh. 1954 (i serien Verdensreligionernes hovedværker) er et fyldigt udvalg i ny-oversættelse med en stærkt koncentreret, men meget omfattende indledning og et stort alfabetisk ordnet tillæg med ord- og begrebsanalyser kritisk åjourført til den nyeste internationale forsknings resultater og tilført Barrs originale synspunkter. Dette arbejde ses nu, skønt kun kommet på dansk, citeret vidt og bredt af udenlandske fagfæller. Barrs sidste bidrag til Avesta-studiet var hans afhandling om Zarathustrismen i Illustreret religionshistorie, II, Kbh. 1968, et arbejde tænkt som indledning til en omfattende fremstilling af zarathustrismen. Så meget sørgeligere er det, at Barr ikke nåede at fuldføre en sådan fremstilling, som allerede denne optakt lader ane, hvad vi er gået glip af. Det er tydeligt, at Barr siden han udgav sin Avesta 1954, har arbejdet intenst videre med stoffet og ikke uden inspiration fra den franske forsker Marijan Molé,²⁰⁾ hvis moderne religionshistoriske synspunkter anlagt på Avesta endnu før de forelå fuldt udformede blev spået at kunne blive „a turning point in the history of our response

to Zoroaster²¹) Med den åbenhed og modtagelighed for nye synspunkter, også når de ikke harmonerede med hans egne, som Barr bl. a. demonstrerede i dette indledende arbejde, lå det ikke fjernt at forestille sig muligheden af et virkeligt „turning point“ også i dansk Avestaforskning, et moderne religionshistorisk komplement til Rasks, Westergaards og Arthur Christensens arbejder, der grundlæggende bidrog til den internationale forskning, som først blev mulig ved Anquetil du Perrons pionerarbejde. Lærestolen i iransk filologi ved Københavns Universitet beklædes nu af en af de elever der stod Kaj Barr nærmest, dr. phil. Jes Peter Asmussen.

Arthur Christensen skrev om „det Persien, som gennem Aartusinder har spillet en rolle i Verdenskulturen“, om den iranske kultur hvis lange efterklange spores i den hellenistiske verden, i senjødedommen og dermed også i kristendommen og med den videre op gennem europæisk historie. Studiet af denne kulturs originale kilder begyndte i Frankrig. I den internationale forskning som fulgte er det næppe ubeskedent, som det her er forsøgt, at fremhæve også danske forskeres indsats, hvorved de har bidraget til at opfylde de særlige forpligtelser, som besiddelsen af de gamle persiske håndskrifter pålægger dansk videnskab. Det fornemste materiale til studiet af Avesta ligger fremdeles i Det kongelige Biblioteks orientalske samlinger som en stadig udfordring til forskning.

NOTER

(1) I brev til Johan v. Bülow 22.11.1820, skrevet „I Dekhan ikke langt fra Bombay Havn“. Se: Breve fra og til Rasmus Rask ved Louis Hjelmslev, II, Kbh. 1941, s. 27, nr. 432. – (2) I brev til Rasmus Nyerup, dateret Dekhan 25.11.1820. Smst. s. 29, nr. 433. – (3) James Darmesteter: *Essais orientaux*, Paris 1883. – (4) [Voltaire:] *Questions sur l'Encyclopédie distribués en forme de dictionnaire*, Londres 1772, s. 190. – (5) Anf. skrift s. 4 f. Om William Jones (1746-1794) se også Hertha Kirkerterp-Møller i: *Fund og Forskning*, IX, 1962, s. 114-27. – (6) Smst. J. Fr. Kleuker (1749-1827), tysk filolog og teolog, hans oversættelse af Anquetils værk udkom i Riga 1776-1777. – (7) Smst. s. 15. – (8) I brev nr. 433 (anført i note 2) s. 30. – (9) Eugène Burnouf (1801-1852), fransk orientalist. – (10) Se: Extract from a Letter addressed by Professor Westergaard to the Rev. Dr. Wilson, in the Year 1843 relative to the Gabrs in Persia, i: *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol. VIII, London 1846, s. 349 ff.

(11) Edv. Lehmann, *Zarathustra*, I, Kbhvn. 1899, s. 10. – (12) Smst. s. 12. (13) Med titlen bevaret er dette standardværk fortsat i to nye udgaver: 1948 under redaktion af Johs. Pedersen og 1968 i en stærkt forøget trebinds udgave (eller rettere: et helt nyt værk, hvortil også ikke-skandinaviske forskere har bidraget) redigeret af

Jes Peter Asmussen og Jørgen Læssøe. – (14) Vilh. Grønbech i nekrologen over Lehmann i Københavns Universitets Festskrift, november 1930. – (15) Jvf. Efraim Briem: Religionshistoriens ställning vid våra universitet, i: Religionshistoriska Studier tillägnade Edvard Lehmann, Lund 1927, s. 45-76. – (16) Se: Handlingar rörande tillsättandet av professuren i teologisk encyclopedi och teologiska prenotationer vid Lunds Universitet, Lund 1913, s. 3-4. – (17) Se Johan Eysler: Vore verdensberømte gammeliranske Haandskrifter, i: Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis, udg. ved Carl Dumreicher, Kbh. 1920, s. 182, og Svend Dahl: Det kongelige Biblioteks orientalske Haandskriftsamling, i: Øst og Vest, Afhandlinger tilegnede Professor, Dr. phil. Arthur Christensen, redigeret af Kaj Barr og Hans Ellekilde, Kbh. 1945. – (18) F. C. Andreas (1846-1930), tysk iranist. Se hertil Jes Peter Asmussens nekrolog over Kaj Barr i Københavns Universitets festskrift, november 1970, s. 190 f. – (19) I „Øst og Vest“ (jvf. note 17), s. 130-139. – (20) Marijan Molé: Culte, mythe et cosmologie dans l'Iran ancien, Paris 1963. – (21) J. Duchesne-Guillemin: The Western Response to Zoroaster, Oxford 1958, s. 103.